

**ABBAS HASAN, EN-NAHVÜ'L-VÂFÎ MA'A RABTÎHİ Bİ-ESÂLÎBİ'R-RAFİ'A
VE'L-HAYÂTÎ'L-LUĞAVİYYETİ'L-MÜTECEDDİDE. KAHİRE: 4.BS, DÂRÜ'L-
MAÂRİF, 1970-1976**

Abdullah BİLİN

Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

abdullahbilinn@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/ 0000-0002-8360-4226

Son dönem nahiv-dil âlimi olan Abbas Hasan (ö.1979) *en-Nahvü'l-vâfi* adlı eserini 1960 yılında üç cilt halinde basmıştır. Abbas Hasan ve *en-Nahvü'l-vâfi* hakkında Türkçe herhangi bir çalışma tespit edilmemiştir. Arapça olarak ise kitap hakkında üç çalışma tespit edilmiştir. İlk çalışma, Kitabın 1963 yılı ikinci baskısını esas alarak eserin tanıtımı ve tenkidi konusunda kısa bir yazı yazan Abdülkadir el-Mehîrî'ye aittir.¹ Diğer iki akademik çalışmadan biri müellifin tecdit düşüncesini diğeri kitabın edimibilim açısından değerini ele almıştır. Bunlar Abdullah b. Hamed b. Abdullah el-Hüseyn'in, *Teyşîrû'n-nahv 'inde Abbas Hasan fî kitabihî en-Nahvi'l-vâfi* (Doktora tezi, Câmiatu Ummi'l-Kurâ Külliyyetü'l-Lugati'l-Arabiyye, Mekke, h.1431-1432) ve Hayreddîn Fettâh İsâ'nın "Mutedemminâtü'l-kavl fî'l-emsiletî'n-nahviyye li-Abbas Hasan fî kitabihî en-Nahvi'l-vâfi" (*Mecelletü Câmiati Kerkük lî'd-Dırasâtî'l-İnsaniyye*, 14/2 (2019)) adlı çalışmalarıdır. Ancak bu eserlerde araştırmacılar konuya odaklanmış; bu nedenle kitabın tanıtımı çok zayıf kalmıştır.

Abbas Hasan yıllar boyu aldığı dil eğitiminin yanı sıra yaklaşık yirmi yıl boyunca da çeşitli yerlerde Arap dili dersleri vermiştir. Verdiği derslerin ve yaptığı araştırmaların neticesinde oluşan birikim ve tecrübe onu mufassal bir başvuru kaynağı hazırlama düşüncesine sevk etmiştir. Bu düşünce ile sahip olduğu tecdit düşüncesinin birleşmesi sonucu ömrünün muhassalası bu eserin meydana geldiği söylenebilir. Nahivde yenileşme çabalarını destekleyen müellif *Re'yün fî ba'di el-usûli'l-luğaviyye ve'n-nahviyye* adlı kitabında teorisini ortaya koymuş, *en-Nahvü'l-vâfi* adlı eseri ile bu teorisini somutlaştırmıştır. Yani nahvi tecdid açısından sadece eleştirmekle kalmamış aynı zamanda ona yeni açılımlar da getirerek pratik öneriler sunmuştur.² Daha sonra Kitabında uyguladığı teoriyi daha da geliştirerek *el-Luğa ve'n-nahv beyne'l-kadîm ve'l-hadîs* adlı eserini ortaya koymuştur.

İsmail Durmuş, "Modern zamanda bilimsel amaçla yazılan ve bütün nahiv konularını içeren en kapsamlı eser Abbas Hasan'ın *en-Nahvü'l-vâfi*'sidir"³ demektedir. Kahire Dârülulûm'dan arkadaşı aynı zamanda iyi bir dilci olan Ali en-Necdî Nâsîf (ö.1982)

¹ Abdülkadir el-Mehîrî, "en-Nahvu'l-vâfi telif Abbas Hasan", *Havliyyâtu el-Câmiati't-Tûnusiyye* 2 (1965), 253-255. <https://archive.alsharekh.org/Articles/128/21066/478246>. Anlaşıldığı kadarıyla Abbas Hasan sonraki baskılarda bu eleştirileri dikkate almıştır.

² Muhammet Çelik, *Arap Dili Gramerindeki Yenileşme Hareketlerinin Teorik Temelleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 118.

³ İsmail Durmuş, "Nahiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/305.

da böyle modern bir nahiv kitabını yazmanın hayalini kurduğunu ancak bunu tek başına Abbas Hasan'ın gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Müellif mukaddimesinde eserin nahiv alanına “yeni” bir soluk getirdiğini ifade etmektedir. Kitabın tanıtım cümlesi “üst düzey konuşma tarzları ve sürekli yenilenen dilsel hayat ile bağlantısını kuran” şeklindedir.

Müellif kitabı iki kısma ayırarak ilk kısmını “mucaz” olarak adlandırıp lisansüstü Arap dili öğrencileri için hazırlamış ve burada konuları mesele başlığı altında incelemiştir. Her meseleye bir numara vererek atıfları bu numaraya göre yapmaktadır. Böylece konuları sürekli birbirleri ile çeşitli açılardan irtibatlandırarak atıflarda bulunmaktadır. Bu durum kitabın işlevsel kısımlarından biridir. Atıflarda meselenin numarasına atıf yaparak (♣) rumuzu ile ifade eder. Atıfları çift taraflı olup örneğin bir konuda ileriye atıf yaptıysa o yerde geriye dönük de atıf yapar. Hatta müellif sık sık dipnotlarına bile atıf yapmaktadır.⁴ İkinci kısım ise alanın uzmanları için hazırlanmıştır. Buna da “mufassal (ziyadetün ve tafsîl)” başlığını vermiştir. Bu kısmı öncekinden ayırmak için öncesinde iki sıra halinde çizgiler çizerek metni daha küçük puntolarla yazmıştır. Bu kısımda hilaf, şaz gibi detaylara girmiştir. Böylece iki hitap kitlesini birbirinden ayırarak tek kitapta birleştirmeyi başarmıştır. Her iki kısımda da dipnotlar ile kitap oldukça zengin hale gelmiştir. Burada müellifin dikkat çektiği bir nokta da her iki kısımda tekrara düşmeme çabasıdır. Eserde ayrıca tasnif mantığı dikkat çekmektedir. Her iki kısımda hatta dipnotlarda dahi görüşleri sürekli maddeler halinde vererek birbirinden ayırır. Böylece okuyucu ihtilafli görüşlere daha rahat vakıf olmaktadır.

Müellif iki tane içindekiler kısmı oluşturmuştur. Önce meseleleri (ana başlıkları) sıralamıştır. İkinci (detaylı) kısımda ise, ziyadetün ve tafsîl kısmında ya da dipnotlarda açtığı yeni başlıkları da ekleyerek geniş bir fihrist oluşturmuştur. Kitabın içindekiler kısmı *Elfiyye* ile genel olarak uyum göstermektedir. Eser ders kitabı olmadığından içinde etkinlik - alıştırmaya yoktur, sadece konuyu pekiştiren örnekler sunmaktadır. Müellif modern imla kurallarına ve işaretlerine dikkat ederek cümleleri yazmış, sadece gerekli yerlerde hareke kullanmıştır. Kitapta toplam 184 mesele (başlık) oluşturulmuş ve konular yer yer tablolar ile desteklenmiştir (1/38, 87, 102, 331, 332, 342-346, 368-370, 404, 410, 630, 665, 681, 691). Bazı konu başlangıçları Ali Cârîm'in (ö.1949) 1925'te yayınladığı *en-Nahvü'l-vâdih* adlı kitabında olduğu gibi örnek cümleler ile başlamakta, ancak bu durum süreklilik arz etmemektedir. Örnekler verilirken özellikle şahit yerlerin altını çizmesi dikkat çekmektedir (1/441, 665, 703). Kitapta bazı cümleler-paragraflar özellikle koyu yazılarak belirtilmiştir. Bu durum baskıdan kaynaklanabileceği gibi muhtemelen müellif özellikle vurgulamak ya da özgün görüşleri ortaya koymak amacıyla da böyle bir yola başvurmuştur. Örneğin özel isimlerin çeşitli açılardan taksimini veya leys'e benzeyen mâ edatının özellikle günümüzde amel etmesinin esas

⁴ Ancak kitapta dikkat çeken bazı küçük problemler göze çarpmaktadır. Örneğin bazı atıflarda cilt numarası ihmal edilmiş (1/13,14,28), bazen kitabın 2. Baskısına (1/25); bazen de 3. Baskısına (1/22) atıf yaptığı için sayfa kaymaları söz konusu olmuştur. Bazen de cildi belirtip sayfa vermemektedir (1/27). Aslında bu durum kitabın da güncellendiğini göstermektedir.

alınması gerektiğini bu şekilde vurgulamıştır.⁵ Müellif "mülâhaza" başlığı altında konu ile alakalı dikkat edilmesi gereken noktalara da işaret etmektedir.

Abbas Hasan nahvin doğuşu, gelişimi ve zayıflamasını normal görerek bunun doğanın kurallarının gereği (en-namusu't-tabii) olduğunu ifade etmiştir. Bu düşünceden hareketle kitabı yazma amacının 19. asırda zayıflama sürecine giren nahiv ilmini yeniden canlandırmak olduğunu söylemiştir. O nahve bazı kusurların bulaştığını, önemini yitirdiğini, güzelliğini kaybettiğini, her ne kadar ona yeniden canlılık kazandırmak amacıyla ihtisar teysir kabilinden bir takım gayretler olsa da onu tüm kusurlarından veya en azından çoğunluğundan arındıracak bir çalışmanın olmadığını⁶ dile getirmiştir. Bu yüzden eserinde meseleleri tahkik ederek kusurları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ayrıca belli konularda ihtilafların çokluğu da onu rahatsız ettiği için o konularda ihtilaflara ve gereksiz illetlere çok fazla yer vermemiştir. Müellif modern (nahda) dönemde nahivcilerin görüş ortaya atarken geleneğe dayanmamaları nedeniyle nahvin zayıfladığını belirtmektedir. Eski zamanlar [veya geleneksel metot ile eğitime devam eden günümüz talebeleri] ile modern dönem karşılaştırıldığında ilim talebesi tüm zamanını eskisi gibi nahve ayıramamaktadır. Talebenin ihtiyacı olduğunda hızla müracaat edeceği bir esere ihtiyaç vardı. Zira önceki âlimlerin geniş kitaplarında veya şerh ve haşiyeler arasında belli bir konuda araştırma yapmak modern dönem için zordur.

Geleneğe vakıf olan müellif güvenilir, meşhur, sağlam kaynaklara müracaat etmiştir. Kitabında nahiv geleneğinin önemli-meşhur eserlerinin adını özellikle zikretmektedir. Böylece geleneği temsil eden kitaplar hem bilinecek hem de gerektiğince müracaat edilebilecektir. Klasik eserlerin yanı sıra modern araştırmalardan da faydalanmıştır. Ayrıca müellif kitapta modern dönemde dil enstitüleri (Mecami'ül-luğa) ve onların yaptığı resmi sempozyumlarda kararlaştırılan nahve dair hükümleri ve kuralları da göz önünde bulundurmıştır. Kitabın sadece ilk cildi hızlı gözden geçirildiğinde İbn Malik'in *Elfiyye'sini* ve onun şerhleri olan *Hudârî-Sabbân* haşiyelerini (1/31, 32, 58, 65, 69), Halid el-Ezherî'nin *Şerhu't-Tasrîh*'ini (1/70), Üşmûnî'nin şerhini (1/15,22) Yasîn *Haşiyesi'*ni (1/25) temel kaynak olarak kullandığı görülmektedir. Bunların yanı sıra kullandığı diğer kaynaklar Zemahşerî'nin *Mufassal*'ı (1/66) ve *Şerhü'l-Mufassal* (1/8,15,27), İbn Hişâm'ın *Şerhü's-Şüzûr* (1/22) ve *Muğni'l-lebîb*'i (1/58,66,67), Feyyûmî'nin *Misbâhü'l-münir*'i (1/22,25), Radî'nin *Şerhü'l-Kâfiye'si* (1/24), Süyûtî'nin *Hem'u'l-hevâmî'*i (1/62) şeklinde sıralanabilir. Eser modern metotla yazıldığı için kaynakları metin içinde değil dipnotta vermektedir. Müellif ihtilaflı konularda ercah/esahh şeklinde görüş beyan etmekte ve şiirlerle istişhad etmektedir.

Müellif eserinde hem yöntemde hem de muhtevada yenileşme ve kolaylaştırma yoluna gitmiştir.⁷ Eser tüm nahiv konularını ve nahivle bağlantılı sarf

⁵ Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 1/292,594.

⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi maa rabtihi bi-esâlibi'r-refi'a ve'l-hayati'l-luğaviyyeti'l-müteceddide* (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1975), 1/5.

⁷ Çelik, *Arap Dili Gramerindeki Yenileşme Hareketlerinin Teorik Temelleri*, 305.

konularını ele almayı hedeflemektedir. Kelime, cümle ve terkipler ile alakalı konuları açık, anlaşılır, sade ve fasih bir dille izah etmektedir. Eser okunurken ikinci bir kaynağa müracaat etme ihtiyacı genellikle hissedilmemektedir. Müellif geleneğe uyarak istılahları aynen korumuştur. Önceki nahiv kitaplarında birbirine benzeyen hem edebi hem de zor olan örnekler yerine müellif daha kolay anlaşılabilir, faydalı örnekler seçmiştir. Ayrıca o, 1971'de *Tatbîkü'n-nahv* adlı kitabını basan Abduh er-Râcihî'yi (ö.2010) klasik örnekleri çoğalttığı gerekçesiyle tenkit etmekte ve kitabının farklı olduğunu söylemektedir. Genel olarak ekollerden özellikle bahsetmemekle beraber tecdit düşüncesinin bir uzantısı olarak Küfe ekolüne ait görüşleri dile getirmekte ve onların terminoloji farklılıklarına da yer yer temas etmektedir.

Abbas Hasan eserini modern dönemde yazılmış en iyi nahiv kitabı olarak tarif etmiştir. O konuların tertibinde İbn Mâlik'in *Elfiyye'sini* esas almakla beraber söz konusu beytin olması gereken yeri hakkında düşüncelerini dipnotlarda ifade etmektedir. Dipnotlarda bilgi verirken konu ile ilgili *Elfiyye'nin* beytini kaydedip şerh etmektedir. Böylece *Elfiyye'nin* tamamını eserine aktararak bir anlamda geleneği de takip ettiğini göstermektedir. Çelik'in de ifade ettiği gibi muhtevada yaptığı değişiklikler yenileşme teorisini hayata geçirirken tertibinde *Elfiyye'yi* esas alması geleneğe yaslandığını, böylece eserin gelenek ile modern arasında bir yerde durduğu söylenebilir⁸

Yaklaşık yirmi baskısı tespit edilen eser Arap dili ile ilgilenen araştırmacılar arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle kitabın Türkçeye tercüme edilmesine veya benzer bir eserin Türkçe telif edilmesine ihtiyaç vardır. Tercüme edilmesi durumunda sonraki baskıların gözden geçirilmesi müellifin son ibrazının belirlenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Çelik, Muhammet. *Arap Dili Gramerindeki Yenileşme Hareketlerinin Teorik Temelleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/300-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Hasan, Abbas. *en-Nahvü'l-vâfi maa rabtihî bi-esâlibi'r-refi'a ve'l-hayati'l-luğaviyyeti'l-müteceddide*. Kahire: Dârü'l-Maârif, 4. Basım, 1975.
- Mehîrî, Abdülkadir el-. "en-Nahvü'l-vâfi telif Abbas Hasan". *Havliyyâtu el-Câmiati't-Tûnusiyye* 2 (1965), 253-255.

⁸ Çelik, *Arap Dili Gramerindeki Yenileşme Hareketlerinin Teorik Temelleri*, 305.